

ΓΑΛΑΝΗ ΓΑΡΥΦΑΛΙΑ

A.M. 1340200400051

Δ' ΕΞΑΜΗΝΟ-2006

ΜΑΘΗΜΑ: ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΔΙΔΑΣΚΩΝ: κ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

**ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ
ΤΡΙΑΔΙΚΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 5§1
ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ**

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ : ΝΟΜΙΚΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ : 2005-2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) Εισαγωγή.....	1
2) Το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.....	3
3) Ο τριπλός προβλεπόμενος περιορισμός του 5§1 του Συντάγματος....	4
i) Τα δικαιώματα των άλλων.....	6
ii) Το Σύνταγμα.....	8
α) Η επιφύλαξη του Συντάγματος γενικά.....	8
β) Οι ειδικοί συνταγματικοί περιορισμοί της οικονομικής ελευθερίας(άρ.106Σ).....	10
γ) Νομοθετική εξειδίκευση.....	11
iii) Τα χρηστά ήθη.....	12
α) Ειδικές σχέσεις-Θεσμική εφαρμογή.....	14
4) Περιορισμοί των περιορισμών του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.....	17
5) Συμπεράσματα.....	18
6) Περίληψη- Abstract.....	19
7) Λέξεις κλειδιά- Words key.....	20
6) Βιβλιογραφία.....	21

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Άρθρ.	άρθρο
Βλ.	Βλέπε
ό.π.	όπου παραπάνω
πρβλ.	παράβαλε
Σ	Σύνταγμα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ελευθερία είναι αναμφισβήτητα συνδεδεμένη με την ύψιστη αξία της ζωής του ανθρώπου και είναι ένα από τα ανώτερα αγαθά που μπορεί να επιδιώξει κάποιος. Το να είναι κάποιος ελεύθερος συνεπάγεται με το να είναι άνθρωπος. Ελευθερία όμως είναι και το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να μην υπόκειται σε κανένος είδους καταπίεση και περιορισμό. Είναι με άλλα λόγια το δικαίωμα του ανθρώπου να έχει δικαιώματα. Σ' αυτό συνηγορεί και το γεγονός ότι τα ατομικά ή ανθρώπινα δικαιώματα λέγονται αλλιώς και συνταγματικές ή απλώς ελευθερίες του ανθρώπου αφού η ίδια η έννοια της ελευθερίας εμπεριέχεται στα περισσότερα ατομικά δικαιώματα. Επίσης σε όλα τα Συντάγματα η προσωπική ελευθερία κατοχυρώνεται ως η θεμελιωδέστερη των διατάξεων.

Βέβαια κάθε Σύνταγμα δεν είναι τίποτα άλλο από έναν προσδιορισμό-ή ίσως περιορισμό;- της ελευθερίας του ανθρώπου ως κοινωνικού όντος, υπό την έννοια ότι η προσωπική ελευθερία και οι αναπότρεπτοι για την κοινωνική ζωή περιορισμοί της αποτελούν την πεμπτούσια κάθε συνταγματικής τάξης, δεδομένης της οργάνωσης μας σε μία κοινωνία. Κανένας δηλαδή δεν μπορεί να είναι απόλυτα ελεύθερος στο πλαίσιο της οργανωμένης κοινωνίας, αλλά οι ελευθερίες του περιορίζονται ή προσδιορίζονται από τις ελευθερίες των άλλων. Κατά την άποψη του Μάνεση «ελευθερία είναι η έλλειψη καταπίεσης ή εξαναγκασμού»¹, αλλά ο νομικός ορισμός της ελευθερίας είναι ο εξής : «ελευθερία είναι η δυναμική κατάσταση του κοινωνικού ανθρώπου οριζόμενη ως νόμω ακώλυτη έκφραση και τελείωση της ατομικότητας του με όλους τους επιτρεπτούς ή αδιάφορους για την έννομη τάξη τρόπους»². Η ελευθερία είναι de jure ελευθερία δοτή, σχετική και δυναμική. Δοτή γιατί προβλέπεται, αναγνωρίζεται και εξασφαλίζεται με νόμο, σχετική γιατί μεταβάλλεται κατά τη μεταβολή του νόμου και δυναμική ως μονομερώς ανακλητή γιατί ως ποσότητα

¹ ΜΑΝΕΣΗΣ Α. «Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικές ελευθερίες» 1982

² Εγκυκλοπαίδεια ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΡΙΤΤΑΝΙΚΑ, νομικός ορισμός ελευθερίας

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 2

είναι αστάθμητη ακόμα και για τους ειδικούς. Ο νόμος παρέχει την *de jure* ελευθερία. Μία έκφανση της ελευθερίας, ίσως η σημαντικότερη, είναι η προσωπική ελευθερία.

Η προσωπική ελευθερία εν ευρεία έννοια κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 του Συντάγματος. Αυτή η προστατευτική της ελευθερίας διάταξη δεν υπόκειται σε αναστολή δυνάμει του άρθρου 48 κατά την κατάσταση της πολιορκίας, σύμφωνα δε με το άρθρο 110§1 του Σ του 1975 εντάσσεται ήδη-καθώς και η §1 του ίδιου άρθρου-στις θεμελιώδεις διατάξεις και σαν τέτοια δεν υπόκεινται ούτε σε αναθεώρηση.

Η διάταξη του άρθρου 5 του Σ επιδοκιμάστηκε κατ' αρχήν από όλα τα πολιτικά κόμματα που εκπροσωπούσαν στην Ε' Αναθεωρητική Βουλή και τα οποία υπέβαλαν Τροπολογίες αναφερόμενες μόνο στον περιορισμό του θεμελιώδους δικαιώματος που καθιερώνεται από αυτή³.

Εμείς στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με την §1 του άρθρου 5 που κατοχυρώνει το δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας και κυρίως με τον τριπλό περιορισμό του δικαιώματος από το νομοθέτη.

³ Άρθρο 5§1 των Αντισχεδίων ΠΑΣΟΚ και τροπολογίες αυτού της 22.4.1975 και 12.5.1975 : «...Υποχρεούται να μη προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και να μη παραβιάζει το Σύνταγμα και τους νόμους».

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Το ισχύον Σύνταγμα του 1975-που αποτελεί γνήσιο προϊόν ευρωπαϊκού συντακτικού πνεύματος⁴- περιέχει ασφαλώς πληρέστερο κατάλογο ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε σύγκριση με όλα τα προϊσχύσαντα. Θα πρέπει ιδίως να επισημανθεί η προσθήκη στα κλασικά ατομικά δικαιώματα της διάταξης του άρθρου 5§1 του Σ, που αναφέρεται στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και αποτελεί προστατευόμενο δικαίωμα τρίτης γενιάς⁵.

Το άρθρο 5§1 του Συντάγματος αναφέρει : *« Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητα του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη »* .

Μια διάταξη με τόσο γενικό περιεχόμενο, όπως η παραπάνω θα ήταν δυνατό σε πρώτη ανάγνωση να θεωρηθεί ότι απλώς διατυπώνει ρητά τον ούτως ή άλλως αυτονόητο για κάθε συνταγματικό κράτος κανόνα , πως ό, τι δεν απαγορεύεται επιτρέπεται. Όμως η γενικότητα αυτής της διάταξης επιτρέπει να εκπληρώνει τον σκοπό της ως **”γενική ρήτρα”**, να προσφέρει δηλαδή προστασία σε όσες περιπτώσεις δεν καλύπτονται από τις ειδικές διατάξεις των επιμέρους ατομικών δικαιωμάτων⁶. Μάλιστα υποστηρίζεται⁷ ότι από το άρθρο 5§1 συνάγεται ως αυτονόητο το δικαίωμα του κάθε ανθρώπου

⁴ ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ/ΜΑΥΡΙΑΣ «Ερμηνεία του Συντάγματος Ι» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

⁵ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ.11

⁶ Για παράδειγμα η ελευθερία επιλογής συζύγου και συνάψεως γάμου στο μέτρο που αποτελεί έκφραση όχι μόνο της ελευθερίας ανάπτυξεως της προσωπικότητας αλλά και ελευθερία της συμμετοχής στην κοινωνική ζωή της χώρας προστατεύεται από το άρθρο 5§1(Αντίθετα υποστηρίζει ο ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα , Δεύτερη συμπληρωμένη και αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ.167)

Το ΣτΕ έχει κηρύξει αντισυνταγματικές νομοθετικές διατάξεις που εξαρτούν τη σύναψη μνηστείας ή γάμου αξιωματικών και υπαξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας από προηγούμενη διοικητική άδεια(ΣτΕ 1123/1962, 4590/1976, 867/1988)

⁷ Α. ΜΑΝΕΣΗΣ «Ατομικές Ελευθερίες» 1982

όχι απλώς να έχει και να ασκεί τα δικαιώματα που απορρέουν από την προσωπικότητα του, ως αυτόνομο, αυτεξούσιο και αυτοδιάθετο άτομο, αλλά και να αναπτύσσει την προσωπικότητα του σε όλους τους τομείς της κρατικά οργανωμένης συμβίωσης : κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό. Πρόκειται για μία θετική υποχρέωση του κράτους, υπό την έννοια ότι δεν δύναται αυτό να παρεμποδίζει την ανάπτυξη της προσωπικότητας αλλά και υπό την έννοια ότι πρέπει να παρέχει τα αναγκαία μέσα για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.

Όμως πρέπει να δώσουμε και τον ορισμό της προσωπικότητας. Προσωπικότητα είναι «ο ειδικός συνδυασμός γενικών υλικών πνευματικών και κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρώπινου γένους σε συγκεκριμένο άτομο»⁸. Με άλλα λόγια η ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας είναι το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να προγραμματίζει και να διαμορφώνει τη ζωή του σύμφωνα με τις κλίσεις, τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντα του. Οποιαδήποτε επέμβαση των φορέων δημόσιας εξουσίας είναι ανεπίτρεπτη, όπως επίσης και η καθιέρωση από το κράτος επιτακτικών ή και απλώς κατευθυντήριων αρχών, οι οποίες ρυθμίζουν την ανάπτυξη της προσωπικότητας των ατόμων και αποβλέπουν στη δημιουργία ενός ενιαίου τύπου προσωπικότητας αυτών, ήτοι την κολεκτιβοποίηση των ατόμων⁹. Ανάπτυξη της προσωπικότητας συνιστά «η έκφανση, η φανέρωση της ηθικής, πνευματικής και δημιουργικής οντότητας κάθε ανθρώπου, η πραγμάτωση αυτού που το άρθρο 2§1 ονομάζει ανθρώπινη αξία»¹⁰.

Σ' αυτό που πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία είναι ότι η διάταξη του άρθρου 5§1 πρέπει να έχει πάντα επικουρική εφαρμογή, εφαρμόζεται δηλαδή μόνο όπου το Σ δεν περιέχει ειδικές διατάξεις. Υποστηρίζεται¹¹ εξάλλου ότι το 5§1 συμπληρώνει την έννοια της ανθρώπινης αξίας, η οποία κατοχυρώνεται από το 2§1 το οποίο προστατεύει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, της οποίας κύριο στοιχείο αποτελεί η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.

⁸ ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» Θ' Έκδοση, Αθήνα 2001

⁹ ΡΑΙΚΟΣ Αθ. «Συνταγματικό Δίκαιο» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1989

¹⁰ Σ. ΜΑΤΘΙΑΣ «Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και οι περιορισμοί της στο ιδιωτικό δίκαιο» Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, σελ. 114

¹¹ Βλ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟ «Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001

Τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι βέβαια ανεπίδεκτα περιορισμών. Ένας πρώτος, εγγενής περιορισμός προέρχεται από το γεγονός ότι προβλέπονται από δικαϊκούς κανόνες, οι οποίοι αναπόφευκτα καθορίζουν για το καθένα από αυτά ένα, ευρύτερο ή στενότερο, ρυθμιστικό αντικείμενο («πεδίο αναφοράς»), καθώς και σε ποια έκταση κατοχυρώνεται το σχετικό δικαίωμα («πεδίο προστασίας»)¹². Ωστόσο οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων οφείλουν παραπέρα να μην θίγουν την ουσία ή τον πυρήνα τους.

Η οριοθέτηση των ατομικών δικαιωμάτων διακρίνεται σε ειδική και γενική. Ειδική είναι η οριοθέτηση όταν με ειδικές διατάξεις πραγματοποιείται ο καθορισμός του γενικού περιεχομένου κάθε συγκεκριμένου δικαιώματος¹³ έτσι ώστε να περιορίζεται η προστασία του δικαιώματος σε ένα μόνο μέρος της εννοιολογικής περιοχής του προστατευόμενου αγαθού. Η ίδια η ρύθμιση του δικαιώματος, η εννοιολογική οριοθέτηση μέσω των χρησιμοποιούμενων εννοιών συνεπάγεται ταυτόχρονα και οριοθέτηση του περιεχομένου του δικαιώματος και εννοιολογικό προσδιορισμό του.

Αντίθετα προς την ειδική, η γενική οριοθέτηση των ατομικών δικαιωμάτων αμφισβητείται από πολλούς. Πρόκειται για τις οριοθετήσεις που εφαρμόζονται σε όλα τα δικαιώματα.

Έτσι και το άρθρο 5§1 αποτελεί μία γενική οριοθέτηση με τον τριπλό περιορισμό που προβλέπει. Καθένας μπορεί να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητα του εφόσον δεν προσβάλλει και δεν παραβιάζει :

- Τα δικαιώματα των άλλων
- Το Σύνταγμα
- Τα χρηστά ήθη

¹² ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ ό.π. σελ. 65 §6

¹³ Ο Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ κάνει λόγο για «εννοιολογικούς προσδιορισμούς των ατομικών δικαιωμάτων» βλ. Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά Δικαιώματα» Τόμος Α' Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1991, σελ. 115

Στην οργανωμένη κοινωνία στην οποία ζούμε το κράτος οφείλει να παρεμβαίνει και να εξασφαλίζει την ελευθερία. Ελευθερία δεν είναι σε καμία περίπτωση η αχαλίνωτη ικανοποίηση προσωπικών επιθυμιών του καθενός , γι' αυτό και είναι αναγκαία η νομική παρέμβαση του κράτους για την δημιουργία των προϋποθέσεων που είναι απαραίτητες για την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η απεριόριστη κατοχύρωση γενικά της ανθρώπινης ελευθερίας θα μπορούσε να καταλήξει στην αυθαιρεσία και την αναρχία. Αυτή λοιπόν την απαραίτητη οριοθέτηση επιχειρεί ο συντακτικός νομοθέτης μέσω της τριάδας των περιορισμών του άρθρου 5§1.

Ο ΤΡΙΠΛΟΣ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΟΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 5§1

A. «Τα δικαιώματα των άλλων»

Δικαιώματα των άλλων¹⁴ κατά μία άποψη είναι πρώτον τα ατομικά δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος του άρθρου 5§1. Είναι επομένως σύμφωνοι με το Σύνταγμα οι νόμοι που περιορίζουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού, ώστε να είναι δυνατή η σύγχρονη άσκηση του από όλους.

«Δικαιώματα των άλλων» είναι όμως και όλα τα άλλα ιδιωτικά δικαιώματα, είτε προκύπτουν από το νόμο είτε από σύμβαση, αρκεί να μη θεσπίζονται ειδικώς για να ματαιώσουν ή περικόψουν την άσκηση του δικαιώματος του 5§1 από

¹⁴ Βλ. άρθρο 4 εδ. 1 της γαλλικής Διακηρύξεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της 26.8.1789. «Η ελευθερία συνίσταται στο να μπορεί κανείς να κάνει ο, τιδήποτε δεν βλάπτει τον άλλο: έτσι η άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων κάθε ανθρώπου δεν έχει άλλα όρια παρά εκείνα που εξασφαλίζουν στα άλλα μέλη της κοινωνίας την απόλαυση των ίδιων δικαιωμάτων».

ένα συγκεκριμένο πρόσωπο¹⁵. Βέβαια απλά συμφέροντα των άλλων που δεν προστατεύονται ειδικώς από το δίκαιο δεν είναι δυνατόν να περιορίζουν το δικαίωμα του 5§1 Σ¹⁶, αλλά και οι νόμοι που έχουν παραχθεί σύμφωνα με αυτό¹⁷, χωρίς μάλιστα να εξετάζεται η εσωτερική τυπική αντισυνταγματικότητα τους¹⁸.

Κατά μία άλλη άποψη¹⁹ ο συντακτικός νομοθέτης με τον όρο «δικαιώματα των άλλων» εννοεί κυρίως αλλά όχι μόνο τα θεμελιώδη δικαιώματα, ενώ κατ' άλλη άποψη όλα τα δικαιώματα²⁰.

Ο συντακτικός νομοθέτης θέτει τη βασική αρχή της σύνολης έννομης τάξης, με άλλα λόγια το σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων. Η ελεύθερη δράση του ατόμου, η οποία προκύπτει από το 5§1 έχει την έννοια ότι ασκείται μέχρι τι όριο των δικαιωμάτων των άλλων. Η μη προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων δεν έχει την έννοια ότι δίνεται σε αυτά μια απόλυτη προτεραιότητα όταν συγκρίνονται με το δικαίωμα για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Αντίθετα, θα πρέπει να επιχειρηθεί η πρακτική εναρμόνιση τους, με την έννοια ότι καταρχήν θα ικανοποιηθούν τα δικαιώματα των τρίτων, όχι όμως έως το σημείο εκείνο όπου θα είχαμε μια οιονεί ισοπέδωση της προσωπικότητας του υπόχρεου²¹.

Έτσι, για παράδειγμα, ο οφειλέτης χρηματικής παροχής, η οποία κατά την κρατούσα γνώμη, ως ενοχική αξίωση, δεν είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη, δεν μπορεί ασφαλώς να αντιτάξει κατά του δανειστή ότι χρειάζεται τα χρήματα για να αναπτύξει εμπορική δραστηριότητα, συμμετέχοντας έτσι στην οικονομική ζωή. Εξάλλου το δικαίωμα του άρθρου 5§1 περιορίζεται πάντως μόνο από δικαιώματα και όχι από απλά συμφέροντα των άλλων που δεν προστατεύονται ειδικώς από το δίκαιο, όπως είναι για παράδειγμα ο αποκλεισμός του ανταγωνισμού από τη μη ίδρυση νέων επιχειρήσεων .

¹⁵ Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά δικαιώματα» Τόμος Β' σελ.1338

¹⁶ Βλ. Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά Δικαιώματα» Τόμος Β' σελ. 1149-1150

¹⁷ Πρβλ. Φ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟ, Το σύστημα των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων στο Σύνταγμα, σε : Σύμμεικτα Σπηλιωτόπουλου, 200, 625-6, 630

¹⁸ Βλ. Β. ΣΚΟΥΡΗ/Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ, Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, 1985, 83 επ.

¹⁹ ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» Θ' Έκδοση Αθήνα 2001

²⁰ Έτσι ΡΑΙΚΟΣ Αθ. «Συνταγματικό Δίκαιο» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1989

²¹ ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ ό.π., σελ.169

Επίσης, χαρακτηριστικό παράδειγμα των δικαιωμάτων των άλλων ως περιορισμού της ελευθερίας αναπτύξεως της προσωπικότητας αποτελεί το δικαίωμα λύσεως του γάμου. Το δικαίωμα αυτό υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς, τους οποίους επιβάλλει προπάντων η προστασία των εννόμων συμφερόντων των τέκνων²².

Ως άλλοι, υπό την έννοια της συνταγματικής διατάξεως, εννοούνται προφανώς όλα τα φυσικά πρόσωπα και τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Ως άλλοι όμως μπορεί να θεωρηθούν και οι φορείς δημόσιας εξουσίας όταν ενεργούν ως νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Είναι όμως αμφίβολο αν ως δικαιώματα των άλλων μπορούν να νοηθούν τα δημόσια δικαιώματα(δημόσιες εξουσίες). Το ζήτημα μάλλον πρέπει να λυθεί αποφατικά²³. Επίσης δεν θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την έννοια «άλλοι» ως έννοια αναφερόμενη στην κοινωνία ως σύνολο. Το γενικό συμφέρον προστατεύεται μόνο στα πλαίσια των συνταγματικών περιορισμών. Έτσι λοιπόν δεν θα μπορούσε να περιοριστεί η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας εις όφελος του γενικού συμφέροντος παρά μόνο στην περίπτωση που αυτό προβλέπεται από το Σ. Από το Σ προβλέπεται ο περιορισμός μόνο μίας μορφής ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, της συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας και μόνο υπό τη μορφή του συντονισμού και προγραμματισμού της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας. Πρόκειται συνεπώς για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων των άλλων νοούμενων στο σύνολο τους και όχι για τα ποικιλόμορφα συλλογικά δικαιώματα ή συμφέροντα της κοινωνίας.

Β. «Το Σύνταγμα»

α) Η επιφύλαξη του Συντάγματος γενικά

²²Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά δικαιώματα» Τόμος Β΄ Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1991,σελ.1338

²³ Βλ. ΡΑΙΚΟΣ Αθ. «Συνταγματικό Δίκαιο» Εκδόσεις Αθήνα-Κομοτηνή 1989

Η διάταξη του 2§1 χρησιμοποιεί τον όρο «συνταγματική τάξη» και έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι ο όρος περιλαμβάνει «κάθε νόμο, ο οποίος ψηφίζεται κανονικά, δηλαδή σύμφωνα με τις διατάξεις του Συντάγματος». Η γνώμη αυτή, η οποία έθετε το θεμελιώδες δικαίωμα υπό την επιφύλαξη του νόμου, αποκρούστηκε ομόφωνα από τους άλλους συγγραφείς. Ωστόσο, η πάγια νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου δέχεται, ότι συνταγματική τάξη υπό την έννοια της διατάξεως είναι η «συνταγματική έννομη τάξη, δηλαδή το σύνολο των κανόνων, οι οποίοι είναι τυπικά και ουσιαστικά σύμφωνοι με το Σύνταγμα»! Η νομολογία αυτή επικρίθηκε από την επιστήμη γιατί θέτει κατ' ουσία το δικαίωμα υπό την επιφύλαξη του νόμου.

Η διάταξη του 5§1 του Σ μας δεν υιοθέτησε τον όρο «συνταγματική τάξη» της γερμανικής διάταξης, ο οποίος προκάλεσε την προεκτιθέμενη διχογνωμία αλλά τον όρο Σύνταγμα, τον οποίο²⁴ χρησιμοποιούν και άλλες διατάξεις αυτού. Ο όρος «Σύνταγμα» χρησιμοποιείται αναμφίβολα και από την ερμηνευόμενη διάταξη και από τις άλλες διατάξεις του Σ υπό την τυπική του έννοια.^{25 26}

Το τυπικό Σ, κατοχυρώνοντας τα διάφορα ατομικά δικαιώματα, περιορίζει συγχρόνως την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας ενός συγκεκριμένου ατόμου. Στις περιπτώσεις αυτές όμως ο περιορισμός προέρχεται ήδη από τα «δικαιώματα των άλλων», που είναι βέβαια κατά κύριο(αν και όχι αποκλειστικά) λόγο ατομικά δικαιώματα. Το Σ όμως μπορεί να περιορίσει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας ενός ατόμου και με τις «θεσμικές» ή οργανωτικές του διατάξεις.

Στις συνταγματικές διατάξεις ανήκουν και οι γενικές αρχές του Σ που, αν και δεν είναι πάντοτε ρητά διατυπωμένες στο κείμενο του Σ, προκύπτουν όμως εμμέσως πλην σαφώς από αυτό. Μια τέτοια αρχή είναι προπάντων η

²⁴ Βλ. ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ ό.π. σελ. 169

²⁵ Έτσι Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Συνταγματικό Δίκαιο» σελ.1012

Αντίθετα ΠΑΡΑΡΑΣ «Σύνταγμα 1975-Corpus» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1982

²⁶ Κατά τον ΡΑΙΚΟ Αθ. «Συνταγματικό Δίκαιο» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1989, η διάταξη ως προς την καθιέρωση του περιορισμού του Σ ήταν προφανώς περιττή, γιατί ο περιορισμός αυτός είναι αυτονόητος για όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 10

αρχή της αναλογικότητας από την οποία απορρέουν όρια στους περιορισμούς της ελεύθερης ανάπτυξεως της προσωπικότητας²⁷.

β) Οι ειδικοί συνταγματικοί περιορισμοί της οικονομικής ελευθερίας (άρ.106 Σ)

Η διάταξη η οποία έρχεται, όπως θα μπορούσε να υποστηριχθεί, σε σύγκρουση με το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας είναι 106§1 Σ. Εδώ ο συντακτικός νομοθέτης καθιέρωσε σημαντικότερο περιορισμό της οικονομικής ελευθερίας, ενώ η διάταξη της §2 του άρθρου αυτού θεσπίζει ρητά ορισμένους περιορισμούς της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, θεσπίζοντας την απαγόρευση κατάχρησης της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, ως εξειδίκευση της αρχής, η οποία καθιερώνεται από το 25§3 του Σ. Τα αγαθά εις βάρος των οποίων απαγορεύεται η ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας είναι η ελευθερία(υπό την έννοια όλων των ατομικών ελευθεριών που προστατεύονται από το Σ), η αξιοπρέπεια του ανθρώπου και η οικονομία. Για παράδειγμα έγινε δεκτό από το ΣΤΕ²⁸ ότι η θέσπιση νέων κριτηρίων για την χορήγηση αδειών κυκλοφορίας φορτηγών αυτοκινήτων δημόσιας χρήσης δεν αντίκειται στο άρθρο 5 και στο άρθρο 106 του Σ, δεδομένου ότι πρόκειται για περιορισμούς στον τομέα των συγκοινωνιών «ένθα υπερέχει η εξυπηρέτησις του κοινωνικού συμφέροντος». Το άρθρο όμως 106 του Σ ορίζει και ειδικότερες μορφές περιορισμού του δικαιώματος της συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας, υπό τη μορφή του κρατικού παρεμβατισμού.

Την πρώτη μορφή του κρατικού παρεμβατισμού προβλέπει η διάταξη του αρ.106§1 : « Για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος το Κράτος προγραμματίζει και συντονίζει τη οικονομική

²⁷ Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά Δικαιώματα» Τόμος Β' Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1991, σελ. 1338-1339

²⁸ ΣτΕ 54/1979, Το Σ 5, σελ. 302 επ.

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 11

δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας [...]»

Η δεύτερη μορφή κρατικού παρεμβατισμού προβλέπεται από τη διάταξη του άρ.106§3 : « Με την επιφύλαξη της προστασίας που παρέχεται από το άρθρο 107 ως προς την επανεξαγωγή κεφαλαίων εξωτερικού, μπορεί να ρυθμίζονται με νόμο τα σχετικά με την εξαγορά επιχειρήσεων ή την αναγκαστική συμμετοχή σ' αυτές του Κράτους ή άλλων δημόσιων φορέων, εφόσον οι επιχειρήσεις αυτές έχουν χαρακτήρα μονοπωλίου ή ζωτική σημασία για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, ή έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο».

Πρόκειται για δύο σοβαρότατες παρεμβάσεις στην οικονομική ζωή της χώρας και συγκεκριμένα για την εξαγορά και την αναγκαστική συμμετοχή του κράτους. Ως δημόσιοι φορείς εννοούνται προφανώς Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου και Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου ελεγχόμενα πλήρως από το κράτος. Η διάταξη καθορίζει περιοριστικά τις περιπτώσεις της εξαγοράς επιχειρήσεων ή της αναγκαστικής συμμετοχής σε αυτές, η οποία επιτρέπεται μόνο όταν οι επιχειρήσεις έχουν το χαρακτήρα μονοπωλίου, όταν έχουν ζωτική σημασία για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου και όταν έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο. Συνεπώς είναι ανεπίτρεπτη η εξαγορά ή η αναγκαστική συμμετοχή για οποιονδήποτε λόγο γενικού συμφέροντος, καθώς η ρήτρα του γενικού συμφέροντος, την οποία περιλαμβάνει η διάταξη της §1εδ.α' του άρθρου, καλύπτει ρητά μόνο τον οικονομικό προγραμματισμό και συντονισμό και όχι τέτοιες κρατικές παρεμβάσεις στην οικονομική ζωή.

γ) Νομοθετική εξειδίκευση

Η νομοθετική εξειδίκευση των περιορισμών της οικονομικής ελευθερίας δεν μπορούν να προσβάλλουν τον πυρήνα αυτής. Οι διατάξεις του Ν. 1386/1983 προσβλέπουν την "οικονομική εξυγίανση" ορισμένων επιχειρήσεων(των λεγόμενων "προβληματικών"), δεν είναι αντισυνταγματικές

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 12

διότι καλύπτονται πλήρως από τη διάταξη του άρθρου 106, σε συνδυασμό με το 5§1. Είναι αυτονόητο ότι ζήτημα συμφωνίας των διατάξεων με την οικονομική ελευθερία της ενδιαφερόμενης επιχείρησης τίθεται μόνο στην περίπτωση της υπαγωγής της σ' αυτές μετά από αίτηση των πιστωτών ή του συνδίκου της πτωχεύσεως²⁹. Αντίθετα, θα ήταν προφανώς αντισυνταγματικές οι διατάξεις οι οποίες θα καθιέρωναν μία “κοινωνικοποίηση” των ιδιωτικών επιχειρήσεων ανάλογη με εκείνη, την οποία καθιερώνει ο νόμος 1365/1983 προκειμένου για τις επιχειρήσεις δημοσίου χαρακτήρα ή για τις επιχειρήσεις κοινής ωφελείας. Μάλιστα ο εν λόγω νόμος θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι βρίσκει και πρόσθετο έρεισμα στο 22§1 του Σ³⁰.

Γ. «Τα χρηστά ήθη»

Ο τρίτος και τελευταίος περιορισμός του θεμελιώδους δικαιώματος είναι τα “χρηστά ήθη”. Ο περιορισμός αυτός, αντικατέστησε τον όρο “ηθικός νόμος” τον οποίο χρησιμοποιούσε το Κυβερνητικό Σχέδιο Συντάγματος. Η γενική ρήτρα των χρηστών ηθών, η οποία συνδέεται με την έννοια της “ηθικοποίησης του δικαίου”, αποσκοπεί στην αποτροπή κάθε ανήθικης άσκησης του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Η ρήτρα των χρηστών ηθών, όπως γίνεται δεκτό³¹ περιορίζει την έκταση της συνταγματικής κατοχύρωσης του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας ή της γενικής ελευθερίας ενέργειας, χωρίς όμως να θεσπίσει καθαυτή μία γενική απαγόρευση της ανήθικης συμπεριφοράς. Μία τόσο γενική και αόριστη απαγόρευση θα αναιρούσε ουσιαστικά τον κανόνα πως ό, τι δεν

²⁹ Βλ. ΡΑΙΚΟΣ Αθ «Συνταγματικό Δίκαιο» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1989, σελ. 386

³⁰ Αρ.22§1 Σ : « Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού.

Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας»

³¹ Βλ. ΚΩΣΤΑ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 13

απαγορεύεται ρητά επιτρέπεται ενώ θα ερχόταν σε αντίθεση με την προστατευτική των μειοψηφιών και μειονοτήτων λειτουργία των ατομικών δικαιωμάτων. Συνεπώς η ρήτρα αυτή δεν περιορίζει η ίδια ευθέως την ελευθερία του ατόμου³² αλλά απλώς δίνει στο νομοθέτη τη δυνατότητα να επιβάλλει περιορισμούς, προκειμένου να προστατεύσει τα χρηστά ήθη.

Τα “χρηστά ήθη” είναι **αόριστη νομική έννοια**. Το κριτήριο καθορισμού αυτών είναι γενικό. Ειδικότερα, ως χρηστά ήθη νοούνται οι κάθε φορά γενικά αποδεκτοί ή κρατούντες ηθικοί κανόνες, δηλαδή κανόνες που ρυθμίζουν την εξωτερική(κοινωνική) και όχι εσωτερική συμπεριφορά(όχι δηλ. τις σκέψεις) των ατόμων³³. Εξάλλου και ο ίδιος ο συντακτικός νομοθέτης δεν θέλησε να προβεί στη συγκεκριμενοποίηση της αόριστης αυτής αξιολογικής έννοιας. Πρόκειται άλλωστε για έννοια η οποία δεν μπορεί να προσδιοριστεί με βάση κάποιο προϋπάρχοντα εξωσυνταγματικό κώδικα ηθικών αξιών³⁴, δεδομένου ότι μπορούν αναμφίβολα να μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου, αλλά και να μην είναι αποκρυσταλλωμένες πλήρως ακόμα και στην ίδια περιοχή την ίδια χρονική στιγμή.

Σε κάθε περίπτωση όμως η επίκληση των χρηστών ηθών δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα για την άνωθεν επιβολή συγκεκριμένων προτύπων κοινωνικής συμπεριφοράς που οδηγούν στην ισοπέδωση της προσωπικότητας κάθε ατόμου. Έτσι οι οποιεσδήποτε αποκλίσεις εφόσον δεν προσλαμβάνουν κάποια ευρύτερη δημόσια σημασία δεν μπορούν να αξιολογηθούν υπό το πρίσμα των χρηστών ηθών, ούτε βέβαια να αποτελέσουν αντικείμενο νομοθετικών περιορισμών. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να γίνει λόγος για δικαίωμα στη διαφορετικότητα³⁵, το οποίο επίσης προστατεύεται ως εμπεριεχόμενη έννοια στο προστατευτικό πεδίο του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

Ο περιορισμός της ανάπτυξης της προσωπικότητας από τα χρηστά ήθη έχει την έννοια ότι η ανάπτυξη της προσωπικότητας πρέπει να μην αντίκειται στις

³² Contra ΜονΠρΑθ 17115/1988, Το Σ 1989, 682

³³ Βλ. ΡΑΙΚΟΣ Αθ. «Συνταγματικό Δίκαιο» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1989, σελ. 411 ο οποίος παραπέμπει σε Bettermann Nipperday σελ. 821

³⁴ Σύμφωνα με μία άποψη (ΡΑΙΚΟΣ Αθ. «Συνταγματικό Δίκαιο» ό.π.) ως κριτήριο για την οριοθέτηση των χρηστών ηθών μπορεί να χρησιμεύσει η δογματική της χριστιανικής θρησκείας.

³⁵ Βλ. ΚΩΣΤΑΣ Χ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα» ό.π. σελ. 173

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 14

επιταγές της επικρατούσας κοινωνικής και συναλλακτικής ηθικής και στις θεμελιώδεις ηθικές και οικονομικές αντιλήψεις του μέσης ηθικής κοινωνικού ανθρώπου και να μην οδηγεί σε καταφώρως άδικα και αντικοινωνικά αποτελέσματα³⁶. Και αυτό γιατί ο δημοκρατικά νομιμοποιημένος κοινοβουλευτικός νομοθέτης εκφράζει με τον πιο οργανωμένο και αυθεντικό τρόπο τη συγκεκριμένη κοινωνία και τις επικρατούσες σε αυτήν αντιλήψεις.

Το Σύνταγμα προβλέπει τα χρηστά ήθη και ως όριο της ελευθερίας της λατρείας, καθώς και της δημοσιότητας των δικαστικών συνεδριάσεων³⁷. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις δεν πρόκειται για προσυνταγματικό ή υπερσυνταγματικό δίκαιο, αλλά για ηθικές αντιλήψεις, τις οποίες προσδιορίζουν οι εκάστοτε ισχύοντες(κυρίως ποινικοί) νόμοι, μέσα όμως στα όρια του Σ³⁸. Πρόκειται δηλαδή για επιφύλαξη του νόμου. Στα χρηστά ήθη δεν προσκρούουν κέντρα γυμνιστών³⁹, αλλά θα προσέκρουε η ως «γάμος» χαρακτηριζόμενη νομική συνένωση μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου.

α) Ειδικές σχέσεις – θεσμική εφαρμογή

Αποδέκτες της αξίωσης μη παράβασης του δικαιώματος της προσωπικότητας δεν είναι μόνο το κράτος αλλά και οι ιδιώτες⁴⁰. Ιδίως αναφορικά με το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, με την εφαρμογή του μόνο στη γενική σχέση κράτους-πολίτη θα ήταν πια αμφίβολο αν η έννοια της ελευθερίας και η συνταγματική της κατοχύρωση θα είχε κάποια πρακτική σημασία. Συνεπώς το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της

³⁶ ΑΠ 717/1985

³⁷ Άρθρα 13§2 εδ.2, 93§2 Σ

³⁸ ΣτΕ 2422/85(Τμ.Δ'), Το Σ 1986/86

³⁹ Κατά την ΣτΕ 2422/85, (Τμ. Δ'), Το Σ 1986/86 (88), οι διατάξεις του ν.1399/1983, που προβλέπουν τις προϋποθέσεις λειτουργίας κέντρων γυμνιστών, κινούνται «εντός των ορίων τα οποία διαγράφουν οι κανόνες της κρατούσας κοινωνικής ηθικής, ως είναι διαμορφωμένοι κατά τον χρόνο της θεσπίσεως του ως άνω νόμου, την τήρηση των οποίων επιτάσσουν ρητά διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος(άρθρα 5§1,πρβλ. 25§3 και 106§3)». Η απόφαση δεν εξηγεί τι σχέση έχουν οι δύο τελευταίες διατάξεις με την κοινωνική ηθική.

⁴⁰ Πρβλ. υπό τα γερμανικά δεδομένα Β Ver Ge 35, 202, 219, 233-4, η οποία δέχεται την έμμεση τριτενέργεια του άρθρου 2§1 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 15

προσωπικότητας εφαρμόζεται και ίσως κυρίως στον τομέα των ειδικών σχέσεων προστατεύοντας τον ιδιώτη από την επέμβαση στο δικαίωμα αυτό και ενός ιδιωτικού φορέα. Εξάλλου αν αποδέκτης του δικαιώματος του άρθρου 5§1 ήταν μόνο η κρατική εξουσία τότε η αναφορά του 5§1 στα "δικαιώματα των άλλων" είναι αμφίβολο αν θα είχε πρακτική σημασία. Έτσι και αλλιώς, τα δικαιώματα αυτά δεν αποτελούν απόλυτο περιορισμό για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας καθώς κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με ανύψωση τους σε ένα υπερσυνταγματικό επίπεδο τυπικής ισχύος αλλά αξιώνουν την πρακτική εναρμόνιση τους. Στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας δεν εφαρμόζεται με τη γενική αλλά με τη θεσμική εφαρμογή του.

Με τον όρο εφαρμογή νοούμε την εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων στις μερικότερες έννομες σχέσεις ή θεσμούς είτε ως προς το γενικό είτε ως προς το θεσμικό τους περιεχόμενο, όπως προσδιορίζονται από τη σχέση αιτιώδους συνάφειας⁴¹.

Η εφαρμογή κάποιου θεμελιώδους δικαιώματος μέσα σε ένα θεσμό μπορεί να γίνει είτε ως εφαρμογή του θεσμικού του περιεχομένου, το οποίο είναι περιορισμένο και το οποίο αλλάζει αναλόγως της εφαρμογής του ίδιου δικαιώματος σε διαφορετικό θεσμό ή έννομη σχέση. Το αν σε συγκεκριμένο θεσμό θα εφαρμοστεί το γενικό ή το θεσμικό περιεχόμενο αυτό καθορίζεται από το δεσμό αιτιώδους συνάφειας. Η θεωρία της αιτιώδους συνάφειας ξεκίνησε από το αστικό και ιδίως το ποινικό δίκαιο ως σχέση αιτίας αποτελέσματος.

Στη θεσμική εφαρμογή των δικαιωμάτων όμως, η θεωρία της αιτιώδους συνάφειας εφαρμόζεται ως προς τη σχέση μεταξύ αντικειμενικού και υποκειμενικού στοιχείου. Το ζήτημα λοιπόν της θεσμικής εφαρμογής είναι το ζήτημα της διακρίβωσης της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ θεσμού και δικαιώματος.

Το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας μπορεί και να περιοριστεί και από τους ιδιώτες. Όπως ήδη σημειώθηκε σε αντίθετη

⁴¹ Α. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» Έκδοση Θ' Αθήνα 2001

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 16

περίπτωση η αναφορά του Σ στα “δικαιώματα των άλλων” δε θα είχε πρακτική σημασία. Υποστηρίζεται όμως και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία η εφαρμογή του δικαιώματος της προσωπικότητας δεν μπορεί να νοηθεί σε περίπτωση σχέσης μεταξύ ιδιωτών⁴².

Δεχόμενοι την υπεροχή του Σ και την εφαρμογή του σε όλο το φάσμα του δικαίου δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τη συμβολή του στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Ειδικότερα το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας παρόλο που εξειδικεύεται και συγκεκριμενοποιείται από τη διάταξη 57ΑΚ, δεν παύει να έχει πεδίο εφαρμογής και να ρυθμίζει τις σχέσεις των πολιτών. Ειδικότερα η ελληνική νομολογία επικαλείται το 5§1 του Σ και για την προστασία των ιδιωτών έναντι ιδιωτικών παρεμβάσεων. Στη σύγχρονη εποχή μάλιστα οι περιοριστικές της ελευθερίας μας ενέργειες δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι προέρχονται κυρίως από ενέργειες ιδιωτών και όχι από το Κράτος, π.χ. η απόφαση 72/2004 του ΑΠ δέχθηκε ότι : « όποιος παράνομα προσβάλλεται στην προσωπικότητα του, νοούμενη ως το προστατευόμενο από το Σ(2§1) σύνολο των αξιών που απαρτίζουν την ουσία του ανθρώπου και ειδικότερα προσβάλλεται δε με συκοφαντική δυσφήμιση ή απλή εξύβριση, έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον».

Στο παράδειγμα επρόκειτο για μια προσβολή της προσωπικότητας από μία δημοσίευση στον τύπο. Η θεσμική εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας θα πρέπει να διακριβωθεί στη σχέση μεταξύ του θεσμού του Τύπου και του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Από τη μία πλευρά ο τύπος έχει ως αποστολή την πληροφόρηση και την ενημέρωση του κοινού και από την άλλη το δικαίωμα του 5§1 περιλαμβάνει το αρνητικό δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να αξιώνει την αποχή όλων από κάθε πράξη η οποία θα μπορούσε να βλάψει και την τιμή και την υπόληψη του όπως οι αρχές αυτές εμπεριέχονται στην έννοια της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

⁴² Βλ. Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά Δικαιώματα» Τόμος Β' σελ. 1149

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Όπως όλοι οι περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων υπόκεινται σε περιορισμούς, το δικαίωμα της ελευθερίας δεν μπορεί όπως είναι φυσικό να περιοριστεί σε σημείο που να θιγεί ο πυρήνας του εν λόγω δικαιώματος. Το απαραβίαστο του πυρήνα των ατομικών δικαιωμάτων επιβάλλεται από το σεβασμό της προστασίας της αξίας του ανθρώπου κατά την καθοριστική και μη αναθεωρήσιμη διάταξη του 2§1 Σ⁴³, από την οποία προκύπτει ότι κανένας(σύμφωνος κατά τα άλλα με το Σύνταγμα) περιορισμός ατομικού δικαιώματος δεν επιτρέπεται να φτάσει ή να καταλήξει σε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Όρια των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων και φυσικά του δικαιώματος και της ελευθερίας προκύπτουν και από την αρχή της αναλογικότητας. Κατά την αρχή αυτή εφαρμοζόμενη στα ατομικά δικαιώματα μεταξύ του νόμιμου σκοπού που επιδιώκει ένας περιορισμός του δικαιώματος και της εντάσεως εκτάσεως και διάρκειας του συγκεκριμένου περιορισμού πρέπει να υπάρχει εύλογη σχέση. Η σχέση δεν είναι εύλογη όταν ο περιορισμός που επιβάλλεται στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι απρόσφορος για την επίτευξη του αποτελέσματος, επαχθέστερος σε ένταση, έκταση ή διάρκεια, ή δυσανάλογος σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Μετά τη συνταγματική κατοχύρωση εξάλλου της αρχής της αναλογικότητας ως περιορισμού των ατομικών δικαιωμάτων(αρ. 25§1). Κάθε νομοθετική ρύθμιση η οποία οδηγεί σε περιορισμό του δικαιώματος της ελευθερίας θα πρέπει να ελέγχεται ως προς τη συμφωνία του με το Σ.

⁴³ Βλ. Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ «Ατομικά Δικαιώματα» Τόμος Α'

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το άρθρο 5§1 του Συντάγματος κατοχυρώνει μία γενική οριοθέτηση του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και θέτει τον τριπλό περιορισμό **“δικαιώματα των άλλων-Σύνταγμα-Χρηστά Ήθη”**. Σε καμιά περίπτωση αυτή η οριοθέτηση δεν πρέπει να ασκείται καταχρηστικά. Κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος να αναπτύσσει ελεύθερα, κατά τη δική του βούληση την προσωπικότητα του και να συμμετέχει στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας, αρκεί να μην παραβιάζει τον παραπάνω τριπλό περιορισμό. Είναι αυτονόητο ότι η ελευθερία και τα δικαιώματα μας σταματούν εκεί που ξεκινούν τα δικαιώματα και η ελευθερία των άλλων και δεν μπορούν να παραβιάσουν ούτε το Σύνταγμα, που είναι ο υπέρτατος κείμενος νόμος, ούτε τα χρηστά ήθη που είναι γενικώς παραδεκτά. Ο συντακτικός νομοθέτης έχει θέσει εξειδικευμένους περιορισμούς σε κάποια άλλα δικαιώματα(π.χ. περιορισμοί στην οικονομική ελευθερία), και έτσι ο περιορισμός του άρθ.5§1 έχει επικουρικό χαρακτήρα με την έννοια ότι εφαρμόζεται όπου το Σ δεν έχει ειδικό κανόνα.

Επομένως, διαφαίνεται ότι ο περιορισμός του 5§1 παίζει έναν αρκετά σημαντικό ρόλο για να διατηρηθούν οι ισορροπίες μεταξύ των δικαιωμάτων των πολιτών, αλλά και μεταξύ πολιτών-κράτους. Η οριοθέτηση πάντως δεν “παραβιάζει” τον πυρήνα του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο 5§1 του συντάγματος εγγυάται το αναφαίρετο δικαίωμα κάθε προσώπου να αναπτύξει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στον οικονομικό, κοινωνικό και τη ζωή της χώρας, υπό τον όρο ότι αυτό δεν παραβιάζει *τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη*. Ο τελευταίος αυτός περιορισμός που θέτει το Σ, λειτουργεί ως γενική ρήτρα και έχει επικουρικό χαρακτήρα όπου το Σ δεν προβλέπει ειδική διάταξη.

ABSTRACT

Article 5§1 of Constitution guarantees the inherent right of each person to develop freely his personality and to participate in the economic, social and life of Country, provided that this does not force *the rights of other, the Constitution and the virtuous customs*. The last one this triple restriction that places, functions as general clause and he has complementary character where the Constitution does not forecast special provision.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης προσωπικότητας - τριπλός περιορισμός-οριοθέτηση -δικαιώματα των άλλων – Σύνταγμα - χρηστά ήθη – γενική ρήτρα-συμπεράσματα

Words-key

Right of free growth of personality - triple restriction - delimitation - rights of other – Constitution - virtuous customs – general clause - conclusions

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεωργόπουλος Κ. Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2001

Δαγτόγλου Π. Δ. Ατομικά Δικαιώματα Τόμος Α'-Τόμος Β', Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα

Δαγτόγλου Π. Δ. Συνταγματικό Δίκαιο

Δημητρόπουλος Α. Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III Θ' Έκδοση, Αθήνα 2001

Δημητρόπουλος Α. Συνταγματικά Δικαιώματα Ειδικό Μέρος ΙΑ' Έκδοση Αθήνα 2005

Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριττανικά

Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, Μαθίας Σ. Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και οι περιορισμοί της στο ιδιωτικό δίκαιο

Η Ερμηνεία του Συντάγματος, Επιμέλεια Δημ. Θ. Τσάτσος, Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα

Κασιμάτης / Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος Ι, Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα

Μάνεσης Α. Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικές Ελευθερίες 1982

Το ζήτημα της εφαρμογής της τριαδικής ρύθμισης του 5§1 του Συντάγματος 22

Π α ρ ά ρ α ς Σύνταγμα 1975- Corpus, Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα
Αθήνα-Κομοτηνή 1982

Ρ ά Ι κ ο ς Αθ. Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντωνίου Ν. Σάκκουλα,
Αθήνα-Κομοτηνή 1989

Τ ο Σ ύ ν τ α γ μ α τ η ς Ε λ λ ά δ ο ς όπως αναθεωρήθηκε το 2001 και με
σχόλια και επεξηγήσεις , Εκδόσεις Το Ποντίκι

Χ ρ υ σ ο γ ό ν ο ς Κ. Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις
Αντωνίου Ν. Σάκκουλα, Δεύτερη συμπληρωμένη και αναθεωρημένη έκδοση,
Αθήνα-Κομοτηνή 2002

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

www.law.uoa.gr/~adimitrop

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΑΠ 717/1985

ΜονΠρΑθ 17115/1988

ΣτΕ 1123/1962

ΣτΕ 4590/1976

ΣτΕ 867/1988

ΣτΕ 54/1979

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Το Σύνταγμα 5, σελ. 302 επ.

Το Σύνταγμα 1989, 682